

Віктор ГОЛУБКО
Валерій ГРИЦЮК
Леонід КРИВИЗЮК
ОЛЕКСАНДР ЛИСЕНКО

ІСТОРІЯ ВІЙН І ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА

У трьох томах

Том 3

Від масових армій до відродження
професійних армій
(XX — початок XXI ст.)

Харків
«ФОЛІО»
2019

Розділ 33

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА. СИЛИ І ПЛАНИ СТОРІН

В. Голубко

Військово-політична ситуація в Європі напередодні «Великої війни». Збройний конфлікт, що спалахнув у середині літа 1914 р. у Європі і незабаром переріс у світову бойню, у яку втягнулось 38 держав, що мобілізували 74 млн чоловік, у тому числі понад 29 млн у діючу армію, за своїми масштабами та цивілізаційними наслідками перевершив усі відомі до того часу війни. Його жертви: 10 млн убитими та понад 20 млн пораненими. З огляду на те, що війна призвела до кардинальних геополітичних змін у світі ще до свого закінчення, сучасники стали називати її Великою війною. Однак, як виявилось через двадцятиліття, її затьмарила ще більша за масштабами та наслідками війна. Відтак Велика війна стала називатися Першою світовою. Разом з тим глобальність збройного конфлікту 1914—1918 рр. проявилась у тому, що то була війна масових багатомільйонних армій. Збройні сили держав, що воювали, базувались на загальній військовій повинності, а ті, які вступили у війну з невеликим професійним військом, в її ході зму-

шені були перейти до загальної військової повинності.

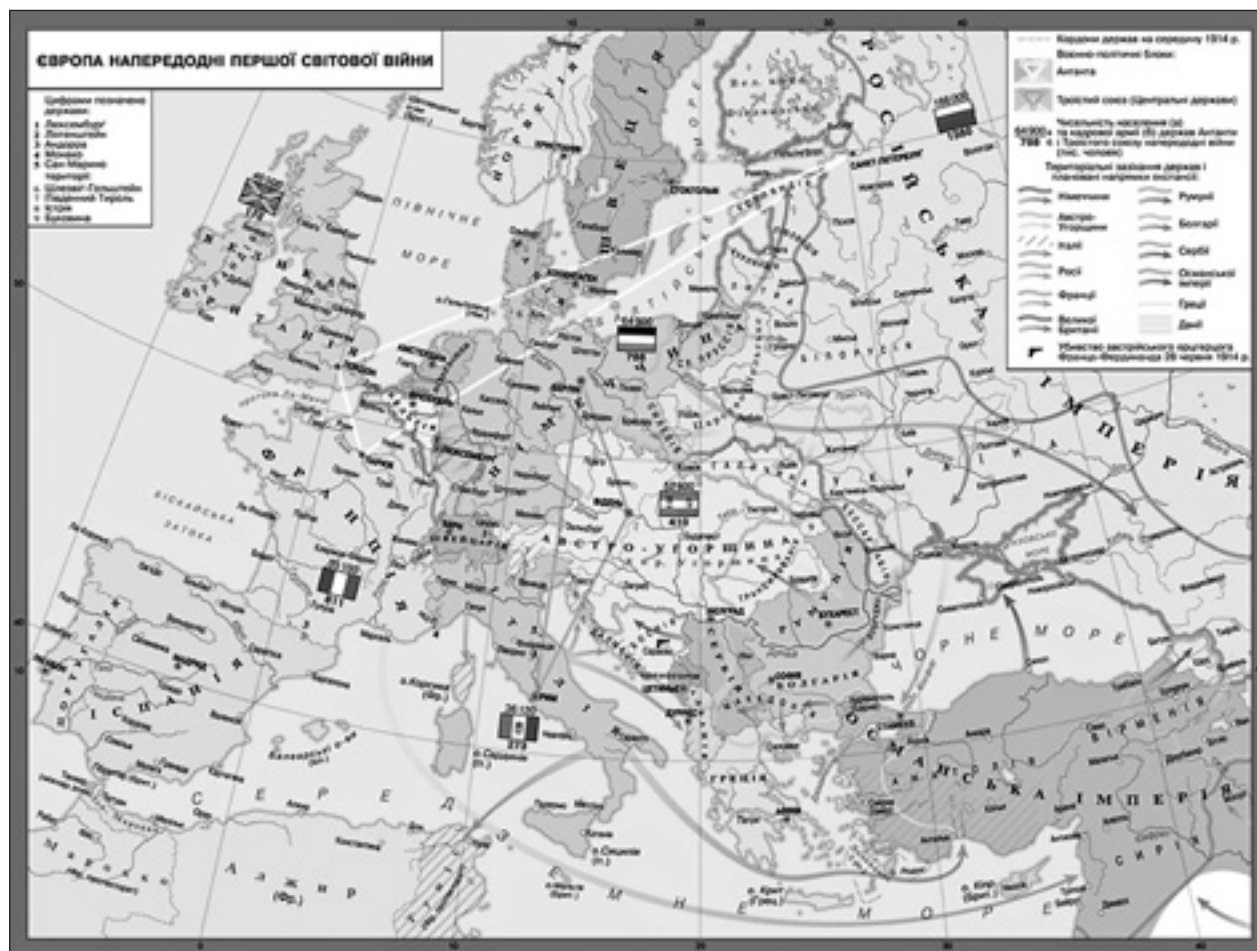
Світовий збройний конфлікт став назрівати уже на зламі ХІХ—ХХ ст. коли одна міжнародна криза змінювала іншу. В його основі лежало прагнення провідних індустриальних держав перерозподілити ринки сировини та збуту, зміцнити своє політичне домінування у різних регіонах земної кулі. Формування монополістичного капіталу та його зрощення з державою вело до посилення мілітаризації політики. Як уже зазначалось, особливого розмаху гонка озброєнь охопила провідні європейські держави в останнє десятиліття ХІХ ст. До 1913 р. їхні військові бюджети зросли більш ніж на 80 %. Неабияку загрозу миру становили ворогуючі військово-політичні блоки — Троїстий союз, що виник у 1882 р. (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія¹, до якого у 1914—1915 рр. приєдналися Туреччина і Болгарія), й Антанта (Франція, Велика Британія, Росія), який склався упродовж 1904—1907 рр. Локальні воєнні конфлікти початку ХХ ст. — англо-бурська війна 1899—1902 рр., марокканські кризи 1905 і

1911 рр., російсько-японська війна 1904—1905 рр., італійська агресія у Тріполітанії та Кіренаїці, нарешті італо-турецька в 1911—1912 та Балканські війни 1912—1913 рр. виявили небезпечну тенденцію до переростання у глобальний конфлікт. Найнепримиреннішими виявилися інтереси Німеччини і Великої Британії. Метою Німецької імперії було послаблення Великої Британії, Франції та Росії, загарбання значних територій у Європі, зокрема Прибалтики й України, британських, французьких, бельгійських колоніальних володінь, посилення свого впливу в Туреччині й на Близькому Сході. Її союзниця Австро-Угорщина добивалася гегемонії на Балканах, Чорному, Адріатичному та Егейському морях, сподівалась відібрати у Росії частину польських губерній, Поділля та Волинь. Туреччина, опинившись перед загрозою поділу державами Антанти, у 1914 р. приєдналася до Троїстого союзу і виношувала плани захопити російські території на Закавказзі, Крим, Іран, відновити свій вплив на Балканах.

Країни Антанти головною метою поставили знищення німецького імперіалізму. Кожна з країн цього блоку мала конкретні плани щодо своїх суперників. Так Велика Британія прагнула не лише зберегти свою колоніальну імперію, але й поширити її коштом відторгнення від Туреччини багатих на нафту Месопотамії і Туреччини. Франція — повернути втрачені у франко-прусській війні Ельзас та Лотарингію, захопити Рейнську промислову зону і частину німецьких колоній. Споконвічною мрією Російської імперії було загарбати Константинополь й захопити чорноморські протоки, послабити Австро-Угорщину, відторгнувши від неї західноукраїнські землі й території по нижній течії Німану.

До літа 1914 р. у світовій політиці нагромадився такий масив «вибухового матеріалу», що достатньо було однієї іскри, аби розпалити світову пожежу і доценту зруйнувати існуючу систему балансу сил в Європі. Відчуття неминучого конфлікту, що витав у повітрі, нагнітання мілітаристського психозу у європейській суспільній думці знаходили віддзеркалення не лише у теоретичних військових доктринах провідних держав, але й у конкретних планах розробки воєнних дій над якими працювали генеральні штаби ще від кінця XIX ст.

Вибуху війни, як відомо, передувало вбивство 28 червня 1914 р. членом таємної антиавстрійської організації «Млада Босна» Гаврилою Принципом (25.07.1894—26.04.1918) у Сараєво австро-угорського ерцгерцога Франца Фердинанда Габсбурга (18.12.1868—28.06.1914) та його дружини Софії Хотек (1.04.1868—28.06.1914). На суді Принцип визнав, що учасники цієї таємної організації ведуть боротьбу «за об'єднання югославських народів»². У Відні не стали чекати результатів слідства. Начальник австро-угорського генштабу Франц Конрад фон Гетцендорф (11.11.1852—25.08.1925) вирішив негайно використати цю подію як привід для нападу на Сербію. До Берліна було відряджено представника Франца Йосифа із запитом щодо планованого удару. Берлін дав згоду. Після консультацій з німецькою стороною, 23 липня Австро-Угорщина висунула Сербії ультиматум, відповідно до якого вимагала від неї припинити антиавстрійську пропаганду і допустити австрійських представників для проведення слідства убивства в Сараєво. Серби погодились прийняти всі умови ультиматуму, окрім останнього, і запропонували передати цю справу на розгляд міжнародного

Європа напередодні Першої світової війни.

Джерело: <http://ukrmap.su/program2009/wh10/Maps/1.jpg>

третейського суду. Одночасно вони оголосили мобілізацію збройних сил. У відповідь 28 липня 1914 р. Австро-Угорщина оголосила війну Сербії. Вперше в історії це було зроблено офіційною телеграмою. Одразу ж генеральні штаби європейських держав запустили громіздку військову машину, яку, як виявилось після цього, вже не у змозі було зупинити. Військове командування, пустивши в хід механізм війни, тепер головне своє завдання вбачало у тому, аби не втратити ініціативи із розгортанням військ. У Німеччині, Росії, Австрії усі нама-

гання цивільних політиків мирно вирішити конфлікт розбивалися об протидію генералів, що стояли за війну і пророчили усілякі лиха у разі нехтування їх технічними порадами. Так, начальник російського Генерального штабу генерал-лейтенант Миколай Янушкевич (13.05.1868—1918) переконав міністра закордонних справ Сергія Сазонова (10.08.1860—25.12.1927) у тому, що з «технічних причин» лише оголошенням загальної мобілізації можна уникнути ломки усієї військової машини Росії. У той же час німецький посол передав Сазонову ноту

канцлера Німеччини Теобальда фон Бетман-Гольвега (29.11.1856—1.01.1921), у якій фактично містилася погроза: «Якщо Росія продовжить підготовку до мобілізації, то Німеччина оголосить мобілізацію, а мобілізація означає війну». Хоча нота запевнювала, що це «не погроза, а дружня порада», проте була саме так сприйнята у Петербурзі. Тому після наради з начальником генерального штабу Миколою Янушкевичем Сазонов погодився на загальну мобілізацію, отримавши на це дозвіл Миколи II. Німеччина, виконуючи свої союзницькі зобов'язання перед Австро-Угорщиною, повідомила Петербург, що навіть часткова мобілізація російських військ на підтримку Сербії викличе зворотну мобілізацію у Німеччині і призведе до війни. Всупереч рекомендаціям Франції, Росія розпочала часткову мобілізацію. В середині дня 30 липня начальник німецького Генерального штабу генерал-полковник граф Гельмут Йоган Людвіг фон Мольтке (28.05.1848—18.06.1916) вислав телеграму начальнику австрійського Генштабу Конраду фон Гетцендорфу із вимогою негайно розпочати мобілізацію і переконати у цьому Італію, водночас запевнивши його у підтримці Німеччини. Того ж дня австрійська артилерія бомбардувала столицю Сербії Белград, після чого Росія оголосила загальну мобілізацію. Своєю чергою Німеччина 31 липня в ультимативній формі зажадала від Росії припинити її, а 1 серпня оголосила їй війну. У плані німецького Генштабу не входила війна з Антантою на два фронти. Скориставшись повільними темпами російської мобілізації, Німеччина вирішила в разі виступу Франції завдати їй нищівного удару, використавши як плацдарм Бельгію. Французькому послу в Берліні дали запит стосовно нейтраліте-

ту його країни стосовно подій, що розгорталися. Останній відповів, що повинен провести з цього питання консультації. Однак вже 1 серпня Франція також почала мобілізацію. Німеччина використала це як привід до перекидання своїх військ на захід і вже 3 серпня оголосила війну Франції. Одночасно німецький уряд зажадав від Бельгії пропуску своїх військ через її територію. Отримавши відмову, 4 серпня німецькі війська, порушивши нейтралітет Бельгії, вторглися на її територію. У відповідь Велика Британія, посилаючись на договір 1839 р. про нейтралітет Бельгії, вислала Німеччині ультиматум із вимогою негайного виведення військ. Упевнений у перемозі німецьких військ канцлер Бетман-Гольвег відкинув його, назвавши договір «шматком паперу». У відповідь 5 серпня Велика Британія вступила у війну.

Фактично за своїм характером війна, що розпочалася, мала імперіалістичний характер. Серед країн Центрально-Східної Європи лише Сербія, зазнавши агресії Австро-Угорщини, захищала свою незалежність і виступала жертвою, хоча й виношувала певні великосербські плани на Балканах, а також Чорногорія, яка, виконуючи свій союзницький обов'язок, вступила у війну на боці Сербії. Щодо Болгарії, то після короткотривалого періоду нейтралітету, 1 вересня 1915 р. та оголосила війну Сербії і країнам Антанти. 27 серпня 1916 р. у війну на боці Антанти вступила Румунія, 1917 р. — Греція та деякі інші країни. Відтак воєнний конфлікт став глобальним.

Стратегічні плани командування воюючих сторін напередодні воєнних дій. У Велику війну європейські держави загалом вступили дотримуючись дещо модернізованих військових доктрин XVIII ст.

З політичного погляду надалі вважалося, що відбуватиметься змагання коаліцій, які спиратимуться на традиційну систему дипломатичних союзів. З військової ж точки зору вони припускали, що війну будуть вести професійні армії. Хоча останні і розрослися через прийняту на континенті систему примусових наборів, вважалося, що боротьба, в основному буде вестися «солдатами», а населення у своїй масі залишатиметься пасивним спостерігачем.

Як визнають військові історики, найдетальнішим і найконкретнішим планом щодо майбутньої війни був план, розроблений німецьким Генеральним штабом. Протягом чверті століття перед німецьким Генеральним штабом стояла проблема, яким чином добитись перемоги на двох фронтах. Уникнення одночасного зіткнення з двома імовірними суперниками на заході і сході Європи було метою політики рейхсканцлера Бісмарка. Але конфронтація з Францією і Росією поставила перед Генеральним штабом завдання розробити відповідний план щодо його розв'язання. Розробка плану, який би відповідав новій геостратегічній ситуації, почалась одразу після закінчення франко-пруської війни 1870—1871 рр. під керівництвом начальника Генерального штабу генерал-фельдмаршала графа Гельмута Карла Бернгарта фон Мольтке-старшого (22.10.1800—24.04.1891). Упродовж останньої чверті XIX ст. стратегічне розгортання німецької армії трансформувалося відповідно до змін політичної ситуації і оцінками військової сили можливих суперників. Спочатку німецька сторона вважала, що пріоритет у веденні бойових дій належатиме східному напрямку проти Росії. На Заході допускалась навіть можливість відводу німецьких сил на схід річки Рейн. На

східному театрі воєнних дій передбачався наступ з обмеженими військовими цілями: випередивши зосередження російських армій, відсікти територію Привіслянського краю (польських земель, якими володіла Росія) концентричними ударами німецької армії з боку Східної Пруссії й австрійської з Галичини. Після досягнення успіху планувалося перекинути війська на захід. План Мольтке ґрунтувався на передбаченні довготривалої війни і досягнення компромісного миру, для чого й пропонувалося відбити французький наступ на західному ТВД, а на східному — відтіснити російську армію на стратегічно безпечну відстань. Однак концепція Генерального штабу суперечила політичним цілям керівництва країни. Відтак новий начальник генерального штабу генерал-фельдмаршал Альфред фон Шліффен (28.02.1833—4.01.1913), який його очолював у 1891—1905 рр., розробив новий план. Зважаючи на небезпеку війни на два fronti — проти Франції на заході і Росії на сході — і враховуючи факт, що Франція проведе мобілізацію у коротші терміни, ніж її союзниця, він пропонував найперше завдати нищівного удару на західному напрямку, а вже після цього зайнятись Росією. Передбачаючи, що французи насамперед спробують відвоювати Ельзас і Лотарингію, Шліффен вважав доцільним провести стратегічний маневр військ через Нідерланди і Бельгію, обхід Парижа із заходу, щоб таким чином вдарити у фланг і тил французьким військам. Він відкидав фронтальний наступ і був переконаний, що лівий фланг німецької армії у Лотарингії має оборонятися. У той же час майже всі сили, своїм лівим флангом впираючись у Мец, мали масовано пройти через Бельгію і Північну Францію, охоплюючи кожен позицію французів, яка зустрінеться їм на

шляху. Завдання армії у Лотарингії полягало у тому, щоб зайнявши оборону, мінімальною кількістю військ, максимально прикувати до неї французькі сили³. Наступник Шліффена генерал Гельмут фон Мольтке, племінник Мольтке-старшого, який у 1870 р. розгромив Францію, на початках вважав за потрібне залишити попередній план без змін. Доля війни, зазначав він, вирішуватиметься на заході. Відтак проти Франції треба кинути усі сили. На східний фронт, вважав Мольтке, можна висилати підкріплення лише за умови коли дозволить ситуація на заході.

Після 1907 р., з приєднанням Росії до Антанти, німці повинні були враховувати, що їх сили і сили Австрії разом значно по-

Гельмут Мольтке (молодший).
Начальник німецького Генштабу
у 1906—1914 рр.

ступаються спільним силам Франції і Росії. Тому Мольтке, формально зберігши план Шліффена, вихолостив його суть. Із 9 нових дивізій, які Німеччина сформувала упродовж 1905—1914 рр., 8 дивізій він передав лівому флангу і тільки одну — правому. Німецький начальник Генштабу вніс також зміни і в сам план, що мали серйозні політичні наслідки. Свого часу Шліффен припускав, що правий фланг німецьких військ розгорнеться не лише уздовж бельгійського, але і уздовж голландського кордону, доходячи на півночі до Крефельда. Пройшовши смужку данської території, так званий «Маастрихтський придаток», німці зможуть легко обійти льежські форти, що перегороджували шлях на вузькій смузі бельгійської території на північ від Арденн. Шліффен сподівався, що німецька дипломатія досягне згоди на прохід військ через Голландію і тим самим уникне порушення її нейтралітету. Він вважав, що відкрите незамасковане розгортання у цьому районі частини німецьких сил настільки налякає французів, що змусить їх першими перетнути південний кордон Бельгії і зайняти природну оборонну позицію в долині Маасу, на південь від Намюра. Отже, французи першими порушили б бельгійський нейтралітет і дали б німцям привід вступити на нейтральну територію. Шліффен розраховував, що зможе вчасно захопити Льеж, не порушивши нейтралітету Бельгії, а тому відкладав цю операцію до останньої хвилини. Мольтке-молодший, навпаки не зважав на політичні резони, а підпорядкував їх суто військовій доцільності. Він вирішив, що Льеж має бути захоплений одразу ж після проголошення війни, порушивши тим самим нейтралітет Бельгії, більше того, провокував її на опір і втягував у бо-

ротьбу проти себе Велику Британію, як гаранта останньої.

Мольтке сподівався, що розгорнувши наступ великими силами у Лотарингії він затримає наступ французів. У випадку, коли б ті перейшли у наступ між Мецом і Вогезами, спробувати розгромити їх. Німецький головнокомандувач вважав, що у такому разі було б помилкою продовжувати наступ по території Бельгії, відтак потрібно змінити його напрям і перекинути у Лотарингію додаткові сили для вирішальної битви. В результаті, хоча лівий німецький фланг був справді посилений, проте правий, на який покладалося основне завдання наступу, виявився послабленим.

На російському фронті план кампанії німців був гірше розроблений в деталях і давав більшу свободу дій у залежності від ситуації. При його розробці переважно бралися до уваги географічні фактори. Головним нез'ясованим питанням була вірогідна швидкість зосередження російських сил. Російські володіння на польських землях (т. зв. «Привіслянський край») вклинювалися далеко на захід, внаслідок чого із трьох боків був охоплений німецькими або австрійськими землями. На північному фланзі були Східна Пруссія і за нею Балтійське море. На південному — австрійська територія — Галичина, що з півдня опоясувалась Карпатськими горами, які водночас захищали підступи до рівнин Угорщини. Із заходу примикала німецька Сілезія.

Німецькі прикордонні провінції мали хорошу мережу стратегічних залізниць, тоді як на російських теренах Польщі вони були набагато гіршими. Через те у німців була серйозна перевага — можливість швидко зосередження сил для відбиття наступу росіян. Проте у разі стрімкого наступу ні-

мецьких армій на схід углиб Росії вони втрачали б ці переваги. Звідси випливало, що найвигідніше для них було заманити росіян на позицію, зручну для контрудару, а не розвивати самим широкий наступ. Недолік цієї стратегії полягав у тому, що вона давала росіянам час для зосередження своїх сил. У цьому пункті плану із самого початку виникли тертя між Німеччиною і Австро-Угорщиною. Обидві сторони погоджувалися, що їх завдання полягає в тому, аби тримати Росію напоготові упродовж шести тижнів, щоб Німеччина за цей час розгромила Францію, і потім перекинути свої сили на схід. Тільки тоді об'єднаними силами можна було б завдати росіянам вирішального удару. Німецьке командування, прагнучи добитися розгрому Франції, хотіло залишити на сході мінімум сил, і тільки з огляду на політичні резони не бажало покидати напризволяще Східну Пруссію, й розгорнуло свої армії за Віслою. Австро-Угорщина під впливом Конрада фон Гетцендорфа, начальника австрійського Генерального штабу, хотіла негайним наступом одразу ж завдати нищівного удару російській армії. Оскільки така логіка плану австрійців передбачала скути росіян на час проведення кампанії у Франції, Мольтке погодився на неї. Однак на 1914 р. суттєво змінилася ситуація на східному напрямку бойових дій, що змусило німецьке командування внести корективи у свій план. Російська армія до цього часу суттєво посилилася, а термін мобілізаційного розгортання значно скоротився. Відповідно Мольтке змушений був це врахувати. Німецький Генштаб передбачав, що, коли розпочне воєнні дії проти росіян на сході, французи відразу ж виступлять проти них на заході. Тепер на східному фронті явно не вистачало сил, які пропонував сво-

го часу розташувати Шліффен. Для того щоб відбити російський наступ, потрібно було зосередити 13 дивізій. Командуванню Східної Пруссії надавалася повна свобода дій для ведення оборонних чи наступальних операцій. Австрійцям німецька сторона обіцяла підтримку в наступі на Нарев в заміні на їхній наступ між Віслою та Бугом. Проте посилення військ для операцій проти Росії було можливим лише за рахунок частин, призначених для західного фронту. Оскільки це руйнувало вироблений план військової кампанії на заході, німецьке командування аж до вибуху війни так і не наважилося збільшити кількість своїх військ на східному напрямку. Ставало все очевиднішим, що Німеччина не зможе виставити достатньої кількості військ для східного і західного фронтів, більше того — одночасно й успішно на них воювати.

Під впливом німецького Генерального штабу розроблявся австро-угорський стратегічний план. Німецький генералітет намагався підпорядкувати своєму планові дії союзної армії, яка активними операціями проти російського фронту повинна була створити можливість німецьким військам повномасштабно діяти проти Франції. Водночас складна військово-політична ситуація Австро-Угорщини, а також її не цілком відповідні за вишколом та якістю військові сили не дозволяли німцям відвести свої війська з-під російських кордонів. План війни Австро-Угорщини будувався з урахуванням одночасних військових операцій проти Росії, Сербії і Чорногорії. Він також враховував ненадійність Італії як союзника і переорієнтацію Румунії на держави Антанти. Генерал піхоти Франц Конрад фон Гетцендорф головною метою плану вважав наступ проти Росії. Він планував дати гене-

ральну битву російським військам між ріками Вісла і Буг при підтримці з півночі ударом на Седлець німецьких сил, зосереджених у Північній Пруссії.

Відповідно плану передбачалось розгортання австро-угорських сил загальною кількістю близько 1100 батальйонів піхоти. Воно мало проходити у трьох оперативних ешелонах. Плануючи наступ, начальник австро-угорського Генштабу робив ставку на

Франц Конрад фон Гетцендорф — начальник Генерального штабу збройних сил Австро-Угорщини.

Джерело: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

ЗМІСТ

Вступ (<i>Л. Войтович, В. Голубко, В. Грицюк, Л. Кривизюк, О. Лисенко, Ю. Овсінський</i>)	3
Розділ 33. Перша світова війна. Сили і плани сторін. Військово-політична ситуація в Європі напередодні «Великої війни». Стратегічні плани командування воюючих сторін напередодні воєнних дій. Сили сторін. Німецька армія. Австро-угорська армія. Французька армія. Російська армія. Британська армія. Початок воєнної кампанії. Крах «Плану Шліффена» (<i>В. Голубко</i>)	15
Розділ 34. Галицька (Галиційська) битва 18 серпня — 21 вересня 1914 р. Ситуація напередодні битви. Початок битви. Бої на галицько-львівському напрямку. Вирішальна стадія Галицької операції. Городоцька битва. Завершення битви. Бої на Буковині, в Карпатах і на Закарпатті восени 1914 р. (<i>В. Голубко</i>)	56
Розділ 35. Тупик окопної війни. Поява танків. Ситуація на фронтах на початку 1915 р. Перегляд концептуальних підходів щодо продовження воєнних дій. Бойові дії на головних фронтах у 1915—1916 рр. Бойові дії на другорядних фронтах та на морі. Кампанії 1917—1918 рр. Закінчення війни (<i>В. Голубко</i>)	79
Розділ 36. Польсько-українська війна 1918—1919 рр. Галицька Армія. Військово-політичні передумови війни. Встановлення української влади у Львові й українсько-польські бої у місті. Збройні сили противників. Галицька Армія. Військо Польське на Галицькому фронті. Бойові дії на польсько-українському фронті. Причини поразки Галицької Армії. Особливості тактики у польсько-українській війні (<i>В. Голубко</i>)	144
Розділ 37. Українське військо у визвольних змаганнях 1918—1921 рр. Політична ситуація в Україні після падіння російського самодержавства і закладення підвалин національного війська. Перша агресія радянської Росії проти УНР (грудень 1917 — березень 1918 рр.). Військово-політична ситуація в Україні наприкінці 1918 — початку 1919 рр. Друга радянсько-українська війна. Українсько-білогвардійська війна. Армія УНР у польсько-радянській війні 1920 р. Останні бої Армії УНР. Особливості організації і тактики Армії УНР (<i>В. Голубко</i>)	189
Розділ 38. Військова наука між двома світовими війнами. Концепція майбутньої війни у поглядах радянських воєначальників. Німецька військово-теоретична думка: від Веймарської Республіки до Третього Райху. Військова доктрина Італії. Військова доктрина Японії. Військові доктрини західних демократій (<i>В. Голубко</i>)	268
Розділ 39. Перевірка нових теорій: локальні війни 1924—1939 рр. Перед загрозою нового глобального конфлікту. Війни та збройні конфлікти за участю європейських держав.	

- Іспано-франко-марокканська війна 1920—1926. Друга італо-сануситська війна 1923—1931. Італо-ефіопська війна 1935—1936 рр. Громадянська війна 1936—1939 рр. в Іспанії. Судетський конфлікт і розчленування Чехословаччини. Утворення Карпатської України та її боротьба проти агресії Угорщини. Воєнні конфлікти у Східній Азії. Японсько-радянські прикордонні конфлікти 1938—1939 рр. Парагвайсько-болівійська війна 1932—1935 рр. (війна Гран-Чако) (В. Голубко)307
- Розділ 40. Друга світова війна. Польська кампанія 1939 року.** Загострення німецько-польських відносин. Глівіцький інцидент. Співвідношення сил і плани сторін. Вереснева кампанія 1939 р. Війська Польського проти вермахту. Радянське вторгнення в Польщу. Закінчення кампанії (В. Голубко).....342
- Розділ 41. Бойові дії на теренах України на початку Другої світової війни (1939—1940 рр.).** «Війна» до початку війни. Збройне протистояння «Карпатської Січі» окупаційним угорським військам весною 1939 р. Агресія чи «визвольний похід»? Наступальна операція Українського фронту у вересні 1939 р. Військова операція без ведення бойових дій. Наступальна операція Південного фронту в Південній Бессарабії та Північній Буковині у червні — липні 1940 року (В. Грицюк, Л. Кривизюк, О. Лисенко)373
- Розділ 42. Данія і Норвегія. Французька кампанія. Битва за Англію.** «Дивна війна». Ескалація військового протистояння у Північній Європі. Збройна агресія СРСР проти Фінляндії. Вторгнення німецьких військ у Норвегію і Данію. Розгром Франції. Оборона Британських островів (В. Голубко)389
- Розділ 43. Бойові дії в ході окупації українських земель військами гітлерівської коаліції (1941—1942 рр.).** Місце та роль України у воєнно-стратегічних планах Гітлера і Сталіна в період підготовки до радянсько-німецької війни. Прикордонне бойовище (22.06— 6.07.1941 р.). Бродівсько-Дубенська танкова битва. На лінії Сталіна. Оборонні операції (бойові дії) військ Південно-Західного напрямку на Правобережній Україні (10.07 — кінець 08 1941 р.). Оборона Києва, катастрофа Південно-Західного фронту та її наслідки (Київська оборонна операція 1941 р.). Оборона Одеси (5.08—16.10.1941 р.) та Севастополя (30.10.—12.07.1942 р.). Боротьба за Крим та Таманський півострів (середина 09—19.05.42 р.). Операції військ Південно-Західного напрямку в першій половині 1942 р. Барвінково-Лозівська наступальна операція (18.01— 31.01.1942 р.). Харківське бойовище (12.05— 29.05.1942 р.). Оборонні операції радянських військ на куп'янському напрямі і відхід їх за р. Оскол (10—26.06.1942 р.) (В. Грицюк, Л. Кривизюк, О. Лисенко).....417
- Розділ 44. Від кордону до Москви, Сталінграда і Курської дуги.** Танковий погром. Народний порятунок. Невдачі весни — початку літа 1942 р. Сталінградська стратегічна оборонна операція (17 липня —18 листопада 1942 р.). Оборонні операції на дальніх підступах до Сталінграда (17 липня — 17серпня 1942 р.). Оборонні операції на ближніх підступах (18 серпня — 12 вересня). Бої в місті (13 вересня — 18 листопада). Сталінградська стратегічна наступальна операція (19 листопада 1942 —2 лютого 1943 р.). Курська дуга. Прохорівська танкова битва (10—12 липня 1943 р.) (В. Грицюк, Л. Кривизюк).....480

Розділ 45. Наступальні операції та бойові дії на території України (1943—1944 рр.).	
Воєнні дії на теренах України у зимовій кампанії 1942/1943 року. Донбаська наступальна операція Південно-Західного і Південного фронтів (29.01—18.02.1943 р.) та Харківська наступальна операція Воронізького фронту (2.02— 3.03.1943 р.). Оборонна операція Південно-Західного і Воронізького фронтів на донбаському і харківському напрямках (22 лютого — 23 березня 1943 р.). Наступ радянських військ на Лівобережжі та Півдні, захоплення стратегічних плацдармів на Дніпрі у літньо-осінній кампанії 1943 року. Операції Воронізького (1-го Українського) фронту на київському напрямі (1.10— 22.12.1943 р.). Нижньодніпровська стратегічна наступальна операція 2, 3 і 4-го Українських фронтів (26.09—20.12.1943 р.). Керченсько-Ельтигенська десантна операція (1—11.11.1943 р.). Стратегічний наступ на Правобережній Україні та звільнення Криму у зимовій кампанії 1943/1944 рр. Воєнні дії на теренах України у літньо-осінній кампанії 1944 року. Повне вигнання гітлерівських військ з українських земель. Результати та наслідки бойових дій на теренах України у роки Другої світової війни (В. Грицюк, Л. Кривизюк, О. Лисенко)	552
Розділ 46. Бойові дії радянських партизанів та національно-визвольний рух на теренах України (1941—1945 рр.). Дії радянських партизанів на підтримку Червоної армії. Бойові дії українських самостійницьких сил у 1943—1945 рр. Українсько-польське протистояння. Антибільшовицька боротьба УПА (В. Грицюк, Л. Кривизюк, О. Лисенко)	600
Розділ 47. Операції в Африці і Західній Європі. Вклад союзників. Кампанія на Балканах і в Середземномор'ї. Війна у Північній Африці. Десант союзників на Сицилію та вторгнення в Італію. Вторгнення союзників у Західну Європу. Плани і підготовка до вторгнення. Нормандська десантна операція. Бої у Нормандії і звільнення Франції. Битва на підступах до Райху. Останні спроби німецького контрнаступу на Західному фронті. Відступ німецьких військ з Італії та Балкан. Бої на Західному фронті у 1945 р., закінчення війни у Європі (В. Голубко).....	666
Розділ 48. Війна з Японією. Воєнно-політична ситуація в тихоокеанському регіоні на початку Другої світової війни. Японська атака на Перл-Харбор. Вступ у війну США і японський бліцкриг в Азії. Захоплення Філіппін. Бірманська кампанія 1942 р. Операції в Індійському океані. Воєнні дії у Тихоокеанському регіоні. Захоплення Японією Голландської Ост-Індії. Бої у Кораловому морі. Битва за острови Мідвей. Операції на Соломонових островах. Битва за Гуадалканал. Перехід ініціативи до військ союзників. Бойові дії у 1943 — на початку 1945 рр. Воєнні дії на суші. Бірманська кампанія 1943—1945 рр. Операції у південній і південно-західній частині Тихого океану. Операції у центральній частині Тихого океану. Філіппінська операція 1944—1945 рр. Битви за острови Іводзіму та Окінаву. Розгром Японії. Закінчення війни. Військово-політичне становище Японії на завершальному етапі війни. Атомне бомбардування Японії. Вступ у війну СРСР. Капітуляція Японії (В. Голубко)	715
Розділ 49. Повернення до професійних армій чи перспективи подальшої еволюції військової справи? (Л. Кривизюк)	766